

MAKÓW MAZOWIECKI מקוב מזובייצקי

כפר שנוסד בידי אבירים צלבנים, שהתקיים קרוב לוודאי כבר במאה הי"ב, קיבל זכויות עירוניות ב-1421 מידי דוכס מזוביה יאנוש I הזקן. מרכז החיים היהודיים החל להתפתח במאה הט"ז. הצבור היהודי היה כפוף לקהילה היהודית הדתית בצ'יכאנוב. ברובע היהודי, שנמצא בחלקה הצפוני של העיר, קיימים היו המקוה, בית הכנסת, מושב זקנים, ובצדו השמאלי של הנהר קיים היה בית העלמין.

בשנת 1758 הקהילה היהודית מנתה כבר 1528 בני אדם, ומתוכם 820 התגוררו בכפרים בסביבה. בין בעלי המלאכה הרוב היו חייטים, אולם היו גם פרוונים ואופים רבים. חברי הקהילה היוו רוב בסוחרי התבואה והצמר. בשנת 1758 הקהילה היהודית במקוב הפכה לעצמאית.

תחת השליטה הפרוסית בסוף המאה הי"ח הקהילוצ היהודיות בווישקוב ובפולטוסק הוכפפו לזו שבמקוב. בימי דוכסות ווארשה במקוב הוקם הרובע היהודי. את גבולותיו ציין מה שכונה גושצ'יניץ צ'יכאנובסקי – רחוב שחצה את מרכז העיר מכיוון מערב מזרחה, שחילק את כיכר השוק ואת כל העיר לחלק הצפוני – היהודי, והדרומי – הנוצרי (1813). בשנת 1827 הצבור היהודי בן 4000 הנפשות היווה תשעים אחוזים מהאוכלוסייה. במרוצת עשרות השנים נחלה זו החלה להתמעט, בנפלה במעבר בין המאות הי"ט לכדי 65 אחוזים. הדבר נבע מההגירה היהודית ממקוב בשל המצב הכלכלי הכבד, בגללו יהודי מקוב היגרו בעיקר לווארשה וגם מעבר לאוקיינוס.

במאה הי"ט יהודי מקוב החלו להקים מפעלי תעשייה קטנים: עד מהרה פעלו בעיר כמה עשרות מפעלי טוויה, עורות, טחנות קמח. בשנת 1894 נפתח המפעל היחיד בגוברניה של לומז'ה לייצור חבלים. בראשית המאה הכ' פעל גם בית דפוס. הסוחרים היהודים במקוב מצאו את פרנסתם מאספקה שסיפקו לגדודי צבא רוסיה שחנו כאן.

בשנות ה-80 של המאה הכ' במקוב הוקמה ישיבה, שהייתה מפורסמת בחלקו הצפוני של חבל מזוביה. פעלו גם הארגונים השונים - חב"ד קדישא, חברת לודי משהיות, חברת תהילים, עין יעקב, מדרש. במעבר בין המאות הי"ט והכ' הוקמו בעיר החוגים הראשונים של חובבי ציון ו"המזרחי" וב-1904 קם סניף של תנועת הפועלים היהודית הכללית, ה"בונד". בין השנים 1906-1908 פעלה במקוב ספריה, שנוהלה בידי אגודת חובבי הקריאה, ארגון אוהד לתנועה הציונית. בשנת 1917 פעל בעיר גם סניף מקומי של ארגון צעירי ציון. במקוב פעל גם תא הארגון הציוני.

בפולין שקמה לתחיה, היהודים, שעד לפרוץ מלחמת העולם השנייה היוו רוב בין תושבי העיר, שיחקו תפקיד חשוב בחייה הפוליטיים של מקוב. בשנת 1919 למועצת העיר שמנתה סך הכל 24 חברים, נבחרו 15 יהודים, בשנת 1927 – 10, וב-1934 – 8 (מתוך 16 מנדטים). חלק מיהודי חבל מזוביה אהדו את התנועה הקומוניסטית, מה שבא לידי ביטוי בימי מלחמת פולין ורוסיה הקומוניסטית ב-1920 (אז הוקם בעיר ועד צבאי מהפכני, מה שכונה *Ревком*). אולם רוב הצבור נותר נאמן למסורת – בשנת 1924 סניף מקוב של אגודת ישראל החרדית מנה 300 חברים.

במקוב פעל גם ארגון הצדקה "לינת הצדק" – הסניף שלו הוקם בשנת 1935 ועד מהרה מנה 400 חברים. בעיר פעלה גם קרן קיימת לישראל, שאספה תרומות וכספים לטובת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. בשנות השלושים של המאה הכ' גם מקוב סבלה מגל האנטישמיות שהתרחב בפולין, והוא התבטא כאן בחרם על החנויות בבעלות יהודית, בשבירת זוגיות בחלונות החנויות והבתים היהודיים ואיומים והטרדות על הבעלים.

בשנת 1926 נפתח במקוב סניף של אגודת "תרבות" לחינוך ותרבות יהודית, שארגנה הופעות, קריאות בצבור והצגות תיאטרון. בתקופה שבין המלחמות במקוב פעלו שלוש ספריות. בעיר התקיימו בתי ספר לילדים שמומנו על ידי הצבור היהודי. האחד מומן בידי אגודת ישראל והשני על ידי חרדים ציוניים בני ה"מזרחי". הנוער היהודי יכול היה לבחור ללמוד בגימנסיון בן שש הכיתות במגמה ההומניסטית, וכן בבית הספר לבנות בן חמש הכיתות, במגמה ההומניסטית. היהודים הדתיים המשיכו את למודיהם בישיבה המקומית.

בסוף שנת 1940 הכובש הגרמני הקימו במקוב, שסופחה לשטחי הרייך גטו, שכלל את חלקה הצפוני של העיר ובו הרחובות פראנצ'ישקנסקה וז'לוני רינק, יחד עם הסמטאות הסמוכות. החל מנובמבר בשנה שלאחר מכן גבולות הגטו סומנו על ידי גדר עץ בת 4 מטרים. בגטו הוקמו היודנראט, המשטרה היהודית וועדת העזרה. לפי האמדנים, דרך גטו זה עברו כאסיריו 12000 בני אדם. גם אלה שנמלטו מחלקים אחרים של פולין וגם המגורשים מאזור מקוב ופולטוסק מצאו עצמם כאסירים בו. בתחילת נובמבר 1942 הגטו, שבו רוכזו קודם לכן היהודים ממחנות העבודה הסמוכים,

ננעל הרמטית. הגרמנים גירשו מגטו זה קרוב ל-5500 בני אדם לגטו במלאבה, ומשם גירשו במשלוחים שנמשכו עד סוף השנה למחנה ההשמדה הנאצי הגרמני אושוויץ בירקנאו.

במשך כמה מאות השנים של תולדות היהודים במקוב מזובייצקי, הצבור היהודי קבר את נפטריהם בשלושה בתי עלמין. מיקומו של בית העלמין העתיק ביותר אינו ידוע. השני מביניהם, זה המכונה הישן, נמצא בין הרחובות אדמובסקה ופרז'אשינסקה. הוא נזכר לראשונה ככל הנראה בשנת 1781, וקיים את תפקידו כמקום קבורה עד 1870. בית העלמין נחרב בידי הגרמנים במהלך השואה. בתקופת פולין העממית החלקה בת שני ההקטרים שנותרה ממנו ייעודה לשימוש של תחנה מרכזית לאוטובוסים. המצבות שניטלו מבית העלמין שימשו בין היתר לריצוף הרחובות: קושצ'יילנה, גראבובה, מוניושקי, וקושצ'יושקי. בשנת 1987 ביוזמת פעילים מקומיים וכן צאצאי יהודי מקוב מכל רחבי העולם, באתר זה הוקמה אנדרטה, שנבנתה משברי המצבות שנאספו.

בית העלמין היהודי החדש במקוב מזובייצקי שנמצא ברחוב צ'יכאנובסקה הוקם ב-1870. כתוצאה מחורבנו של בית העלמין בידי הגרמנים במהלך השואה וההרס שלאחר המלחמה לא נשתמרה בשטחו אף לא מצבה אחת, והשטח יועד לבנייה. המצבות שנשדדו בבית העלמין שמשו את הגרמנים לריצוף כבישים. הרוב מתוך כמה מאות המצבות מבתי העלמין היהודיים שנמצאו נמצא בידיים פרטיות, חלק מהן מוצגות במרכז לדיאלוג הבינתרבותי "בית וסולקה" (בית המדרש לשעבר שברחוב ז'לוני רינק).